

Mateusz Budziakowski*

Lipnicki słup podcieniowy – identyfikacja przestrzeni miejskiej

Arcade columns from Lipnica – identification of urban space

Słowa kluczowe: Lipnica Murowana, detal architektoniczny, słup podcieniowy, przestrzeń kulturowa

Key words: Lipnica Murowana, architectonic detail, arcade column, cultural space

WPROWADZENIE

Jednym z cenniejszych walorów przestrzennych Lipnicy Murowanej, miejscowości położonej ok. 50 km na wschód od Krakowa, jest niewielki (ok. 65 × 65 m), zachowany do czasów obecnych rynek średniowieczny (zespół staromiejski wpisany do rejestru zabytków w 1976 roku), otoczony parterowymi domami podcieniowymi. Dachy budynków wspierają się na słupach, posiadających charakterystyczny detal zdobniczy, tzw. „diament”. Z uwagi na fakt, iż takie słupy w okolicznych miejscowościach nie występują (zarazem nie są typowym elementem w budownictwie), zaś w Lipnicy są stosowane od wieków, postawić można hipotezę o ich szczególnym znaczeniu dla tego konkretnego miejsca.

Inspiracją do zbadania tego zagadnienia stały się obserwacje nowych realizacji na terenie gminy – zazwyczaj nawiązujące dość luźno do detalu już istniejącego, zamiast być jego rzeczą kontynuacją. Niekiedy, jak w niektórych przypadkach opisanych poniżej, zaproponowane i zrealizowane obiekty wprowadzają widoczną dysharmonię w estetyce miejscowości z uwagi na błędy w gabarytach czy proporcjach. Niniejszy artykuł jest próbą opisaną tytułowego słupa lipnickiego nie tylko w ujęciu historycznym, dotyczącym jego pochodzenia, znaczenia dla miejscowości, ale i współczesnym – w jaki sposób może i powinien być projektowany. Sformułowane wnioski stanowią wytyczne dla przyszłych realizacji.

INTRODUCTION

One of the more valuable spatial elements in Lipnica Murowana, a village located app. 50 km south of Krakow, is a small (app. 65 × 65 m) medieval market square (the old town buildings were inscribed in the monument register in 1976) preserved till today and surrounded by one-storey arcaded houses. The roofs of the buildings rest on columns with a characteristic ornamental detail, so called “diamond”. Since such columns are not found in nearby villages or towns (and are not typical elements of buildings), but have been used in Lipnica for ages, one can claim that they are of particular significance to that concrete location.

The research of the issue was inspired by observing new realisations within the commune – usually rather loosely alluding to the already existing detail, instead of being its actual continuation. Sometimes, like in the cases described below, the proposed and realised objects introduce visible disharmony in the aesthetics of the place because of errors in size or proportion. This article is an attempt at describing the title Lipnica column not only from the historical viewpoint concerning its origin and significance for the village, but also from the modern one – how it can and should be designed. The drawn conclusions could serve as guidelines for future realisations.

Geometrically the column from Lipnica is a cuboid that has, more or less at 1/3 of its height, the already

* mgr inż. arch., Politechnika Krakowska

* mgr inż. arch., Cracow University of Technology

Geometrycznie słup lipnicki jest prostopadłością, posiadającym mniej więcej na wysokości 1/3 wspomniany detal, zwany lokalnie „diamentem” – dwa przewężenia (kwadratowe w przekroju poprzecznym), odchodzące od ok. połowy słupa w górę i w dół, tworzące rodzaj odcinkowej tralki. Środek słupa nigdy nie powinien być szerszy niż jego podstawa (znaleźć można w Lipnicy przykłady takich słupów, ale ich proporcje siłą rzeczy są zaburzone – ich powstanie nie miało również trybu tradycyjnego), zaś płaszczyzny cięć powinny tworzyć ogółem 16 ($2 \times 2 \times 4$) trapezów.

W wyniku kwerendy przeprowadzonej w archiwum tarnowskiej delegatury Małopolskiego Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków potwierdzono, że temat lipnickich słupów podcieniowych (jakkolwiek zauważony przez projektantów-architektów) traktowany jest machinalnie, bez głębszej refleksji. Nie nawiązuje się do gabarytów słupów już istniejących, nieliczne są przypadki odtworzenia słupa przy odnowieniu materii budynku (czyli nawiązania do proporcji poprzednich).

Z uwagi na wielkie pożary Lipnicy¹ (m.in. w 1500, 1518, 1655, 1740, 1828) niszczące w znacznym stopniu substancję miasta i brak znanych obecnie źródeł historycznych nie można określić momentu powstania słupa lipnickiego ani również zaistnienia jego znaczenia w świadomości mieszkańców. Z pewnością funkcjonował on już na przełomie XVIII i XIX wieku (z tego okresu pochodzi – przebudowany obecnie w całości, ale w dawnej formie – dom nr 22 zlokalizowany przy rynku), godna uwagi jest też akwarela² Marii Teresy Ledóchowskiej z 1886 roku, z której wynika jednoznacznie, że w tym okresie istniały powszechnie przy rynku lipnickim domy podcieniowe i słup lipnicki (z racji schematycznego, malarskiego – a więc dopuszczającego błąd ludzkiego oka i dłoni – ujęcia nie sposób wyciągnąć bardziej szczegółowych wniosków, jak np. obowiązujący kształt czy proporcje). Wydaje się uprawnioną sugestią, że słup lipnicki, czy ogólnie domy podcieniowe, musiały być obowiązującą w Lipnicy zabudową co najmniej po pożarze z 1740 roku, skoro znamy obiekt (ww. dom nr 22) który pod koniec XVIII wieku był już zbudowany. Czy istniały wcześniej (nawet w okresie lokacji) – nie można wykluczyć, ale i w świetle obecnych badań również potwierdzić.

WIZJA LOKALNA I POMIARY

Słup lipnicki, w wyniku podjętych badań terenowych Lipnicy Murowanej i jej bezpośredniego sąsiedztwa, zlokalizowano w 20 obiektach. Dokładnym pomiarom poddano 16 z nich. Pozostałe 4 to:

- kaplica cmentarna na nowym cmentarzu, która jednak posiada słupy o przerysowanych proporcjach, zatem nie została uwzględniona w analizie (warto jednak wspomnieć o niej jako przykładzie negatywnym, wskazującym, do czego doprowadzić może niekontrolowana dowolność w nawiązywaniu do form historycznych),
- dom w Lipnicy Murowanej (nr 104),

mentioned detail locally called a “diamond” – two narrowing fragments (square in cross section) upwards and downwards from app. the middle of the column, creating a kind of sectional baluster. The middle of the column should never be wider than its base (examples of such columns can be found in Lipnica, but their proportions are obviously distorted – and they were not traditionally made), while the cutting planes ought to make 16 ($2 \times 2 \times 4$) trapeziums in total.

As a result of a preliminary research carried out in the archive of the Tarnow branch of the Lesser Poland Voivodeship Monument Protection Office, it has been confirmed that the issue of arcade columns from Lipnica (although noticed by designers-architects) is addressed automatically, without much consideration. The dimensions of already existing columns are not taken into consideration; there are only few cases of recreating the column while renewing the substance of the building (i.e. alluding to previous proportions).

Because of great fires in Lipnica¹ (e.g. in 1500, 1518, 1655, 1740, 1828) that considerably damaged the substance of the town, and lack of currently known historical sources, one cannot determine the moment when the Lipnica column was invented, or when it became intrinsic to the residents’ awareness. It must already have functioned at the turn of the 18th and 19th century (the house no 22 located at the market square – now completely rebuilt but in its previous form – dates back to that period); the watercolour² by Maria Teresa Ledóchowska from 1886 is also worth noticing, as it clearly shows that at that time arcaded houses and the Lipnica column were common around the market square in Lipnica (because of the schematic, painter’s perspective – allowing for the human eye and hand error – it is impossible to draw more detailed conclusions such as e.g. the standard shape or proportions). It seems justified to assume that the Lipnica column, or generally arcaded houses, must have been regularly built in Lipnica at least after the fire from 1740, because we know an object (the above mentioned house no 22) which had already been completed towards the end of the 18th century. Whether they existed before (even at the time of the town’s foundation) – can be neither ruled out nor, in the light of current research, confirmed.

ON-SITE INSPECTION AND MEASUREMENTS

As a result of the field research carried out in Lipnica Murowana and its direct vicinity, the Lipnica column was identified in 20 objects.

16 of those were examined in detail. The remaining 4 are:

- the chapel in the new cemetery, which nevertheless has columns with exaggerated proportions, thus was not included in the analysis (it is worth mentioning as a negative example, showing what uncontrolled latitude in alluding to historical forms could lead to),
- a house in Lipnica Murowana (no 104),

- chata przy drodze na Wiśnicz (nr 87),
- dom w Lipnicy Górnej (nr 286).

Słupów w powyższych trzech domach nie zmierzono z uwagi na brak dostępu na teren posesji, bez strat dla wyników badań – nie posiadają one proporcji zbliżonych do typowych.

Nie wyklucza się oczywiście istnienia na terenie gminy dodatkowych obiektów tego typu.

Załączona tabela prezentuje wykonane pomiary gabarytów słupa lipnickiego (wszystkie wartości w metrach).

Lp. (No)	Obiekt (Object)	H	hd	d	a	b	s	w
1	Dom Pielgrzyma (Pilgrims House)	2,9	0,88	0,99	0	0,495	0,15	0,11
2	Plebania (Vicarage)	2,93	0,92	1,04	0	0,52	0,21	0,21
3	Dom w L. Dolnej (House in L. Dolna)	3,15	1,02	1,1	0,03	0,52	0,2	0,155
4	„Stara gmina” (“Stara gmina”)	3,24	1,06	1,3	0,04	0,61	0,24	0,16
5	Dom nr 18 (House no 18)	3,3	1,24	1,28	0	0,64	0,24	0,2
6	Dom zakonny (Monastic house)	3,03	0,97	1,14	0,025	0,545	0,165	0,12
7	Dom nr 16 (House no 16)	3,03	0,78	1,6	0,02	0,78	0,195	0,145
8	Dom nr 13 (House no 13)	3,55	1,24	1,38	0,035	0,655	0,23	0,17
9	Dom nr 12 (House no 12)	3,35	1,03	1,2	0,03	0,57	0,17	0,115
10	Dom nr 11 (House no 11)	2,84	0,99	1,18	0,035	0,555	0,165	0,11
11	Dom nr 7 (House no 7)	3,8	1,29	1,44	0,06	0,66	0,185	0,135
12	„Sołtysówka” (“Sołtysówka”)	2,3	0,47	1,13	0	0,565	0,135	0,09
13	Dom nr 5 (House no 5)	3,8	1,63	1,2	0	0,6	0,26	0,2
14	Dom nr 4 (House no 4)	3,8	1,63	1,2	0	0,6	0,26	0,2
15	Dom nr 22 (House no 22)	3,2	1,18	1,13	0,025	0,54	0,2	0,14
16	Dom nr 53 (House no 53)	3,15	1,01	1,06	0,035	0,495	0,2	0,15

W wyniku analizy zdecydowano się wyłączyć z dalszych badań następujące obiekty:

- „Sołtysówka” – słupy nie podpierają głównej konstrukcji dachu, „diament” jest rozciągnięty,
- plebania – pierwotne (jak ustalono – uszkodzone) słupy zostały obłożone deskami, przez co właściwe gabaryty zostały zatarte; szerokość „diamentu” przekracza szerokość słupa, co nie jest zgodne ze sztuką (słup winien być wykonany z jednej, równej belki – prostopadłością na podstawie kwadratowej),
- dom nr 16 – zwracają uwagę proporcje „diamentu” do wysokości słupa; jest to jedyny obiekt, gdzie stosunek wynosi mniej niż 2 (konkretnie: 1,89), w pozostałych wahają się od 2,41 (dom nr 11) do 3,17 (domy nr 4 i 5; usunięta z analizy „Sołtysówka” – 2,04),
- Dom Pielgrzyma – realizacja współczesna, słupy są ahisteryczne, wyjątkowo smukłe (1:19),
- dom nr 7 – jw., proporcja 1:20.

Przy przebudowie/adaptacji powyższych budynków sugeruje się zmianę słupów podcieniowych.

WYNIKI, WNIOSKI

Uzyskane pomiary pozwalają na ustalenie uśrednionych gabarytów słupa lipnickiego, możliwych do zastosowania w przyszłych realizacjach. Poniżej zaproponowano relacje podstawowe. Wspomnieć jednak należy, że w ramach prowadzonych badań architektonicznych autor artykułu przeprowadził w okresie X–XI 2017

- a cottage by the road to Wiśnicz (no 87),
- a house in Lipnica Górna (no 286).

Columns in the above three houses were not measured because there was no access to the property, though without loss to the research results – their proportions are not close to the typical ones.

Naturally, the existence of additional objects of that type in the commune cannot be ruled out.

The table below presents measured dimensions of the Lipnica column (all values in metres).

As a result of the analysis it was decided that the following objects will be excluded from further research:

- “Sołtysówka” – columns do not support the main roof construction; the “diamond” is elongated,
- vicarage – originally the columns (damaged – as has been established) were lined with planks, which blurred their proper dimensions. The width of the “diamond” exceeds the width of the column, which disagrees with the principles (the column should be made from one, even beam – a cuboid with a square base),
- house no 16 – attention is drawn to the proportion of the “diamond” and the column height; it is the only object where the ratio is less than 2 (precisely: 1.89). In the other objects it varies between 2.41 (house no 11) to 3.17 (houses no 4 and 5, “Sołtysówka” removed from the analysis – 2.04).
- Pilgrims House – contemporary realisation, columns are ahistorical, exceptionally slim (1:19),
- house no 7 – as above, ratio 1:20.

It is suggested that arcade columns should be changed during a renovation/adaptation of the above buildings.

RESULTS, CONCLUSIONS

Obtained measurements allow for establishing average dimensions of a Lipnica column, possible to apply in future realisations. Basic relations are suggested

wywiady środowiskowe z miejscowymi majstrami ciesielskimi i budowlanymi (o czym szerzej w dalszej części artykułu), co zaowocowało m.in. uzyskaniem informacji, iż najważniejsze proporcje posiadają słupy przy budynku starego urzędu gminy (tzw. „stara gmina”, zlokalizowanego przy rynku) i to je właśnie powinno się brać jako wzorcowe. Obliczone średnie proporcje skonfrontowano więc ze „wzorcem”:

Proporcje słupa (podstawy do wysokości) kształtują się od 1:13,5 do 1:19,7 i wynoszą średnio 1:15,9. Słup wzorcowy – 1:13,5.

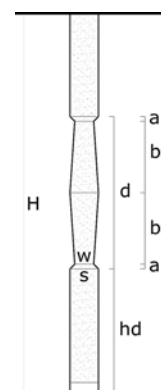
Stosunek wysokości „diamentu” do wysokości słupa kształtuje się od 1:2,4 do 1:3,2 i wynosi średnio 1:2,77. Słup wzorcowy – 1:2,49.

below. However, it ought to be mentioned that within the carried out architectonic research, in the period between October and November 2017, the author of the article conducted interviews with local master carpenters and builders (which is elaborated further on in the article), which e.g. yielded information that the columns in the old commune office building (so called “stara gmina”, located by the main square) have the most ideal proportions and so they ought to be treated as model. Therefore, the calculated average proportions were confronted with the “model”:

Column proportions (base to height) vary between 1:13.5 and 1:19.7 and on average equal 1:15.9. Model column – 1:13.5.

Ryc. 1. Rynek lipnicki – widok z wieży kościelnej
Fig. 1. Market square in Lipnica – view from the church tower

Ryc. 2. Schemat słupa (H – wysokość, d – wymiar „diamentu”, hd – wysokość dolnego wcięcia diamentu, a , b – wysokości wcięć, s – szerokość słupa, w – szerokość wcięcia w najwęższym miejscu)

Fig. 2. Diagram of the column (H – height, d – size of “diamond”, hd – height of the lower notch of the diamond, a , b – height of notches, s – column width, w – width of the notch at the narrowest point)

Ryc. 3. Stary budynek Urzędu Gminy (pot. „stara gmina”) – wg miejscowych cieśli posiada słupy o wzorcowych proporcjach
Fig. 3. Old building of the Commune Office (coll. “stara gmina”) – has columns with model proportions acc. to local carpenters

Ryc. 4. Kaplica cmentarna – przykład słupów o złych proporcjach
Fig. 4. Cemetery chapel – example of columns with wrong proportions

Proporcje „diamentu” (podstawy do wysokości) kształtują się od 1:1,53 do 1:7,15 i wynoszą średnio 1:5,78. Słup wzorcowy – 1:5,42.

Jak widać z powyższego, gabaryty słupa wzorcowego zazwyczaj stanowią jedno z niższych wartości, z uwagi na jego masywność (niemal najszerze wymiary przekroju spośród wszystkich analizowanych). Winien on bowiem pełnić funkcję nie tylko ozdobną, ale przede wszystkim konstrukcyjną – nośną.

Proponuje się więc, aby przyszłe realizacje po pierwsze nie przekraczały skrajnych gabarytów słupów wziętych do analizy, po drugie były zbliżone do uśrednionych proporcji, po trzecie wreszcie – jeśli tylko istnieje taka możliwość – dobrze, by zbliżone były do gabarytów słupa wzorcowego.

Z uwagi na zróżnicowane proporcje wydaje się zasadnym pozostawienie przyszłym projektantom nieznacznej dowolności, w przeciwieństwie do sztywnego nakazu konkretnych gabarytów.

Zwraca się uwagę na istnienie słupów o innych, nietypowych kształtach, jak np. w domu mieszkalnym nr 10 przy rynku (gdzie pośrodku słupa znajduje się prostopadłościennie poszerzenie). Występują one jednak jednorazowo, zatem nie ma podstaw, aby utworzyć tu jakąkolwiek regułę projektową. Założyć należy, iż była to raczej fantazja lokalnych twórców aniżeli zamierzone nawiązanie do istniejącego stylu. Niejako na marginesie istotną informacją wydaje się być również fakt, iż typowym dla zabudowy lipnickiej zadaniem jest dach dwuspadowy, naczółkowy i naczółkowo-przyczółkowy. Wymaga to osobnej analizy architektonicznej.

Wart odnotowania jest również fakt, iż słup lipnicki najczęściej podpira belkę bez dodatkowego wsparcia mieczy. Miecze występują w domu nr 22 (również przed wyburzeniem), 16 i 12 oraz „Sołtysówce” i „Domu pielgrzyma”. Dwa ostatnie obiekty powstały w ciągu ostatnich 10 lat, nie stanowią więc tradycyjnego rozwiązania. Zasadne zatem powinno być stwierdzenie, że użycie w nowych realizacjach mieczy, choć nie noszące znamion błędu, nie powinno być mimo wszystko sugerowane.

POSZUKIWANIA DETALU W INNYCH MIEJSCOWOŚCIACH

W wyniku analizy przestrzennej Lipnicy Murowanej i jej okolic prawdopodobnie wydało się, że „diament”, czyli tytułowy lipnicki słup podcieniowy jest lokalnym detalem architektonicznym, stosowanym w zasadzie wyłącznie na terenie tej miejscowości (niegdyś miasta, od 1934 roku wsi³).

Celem weryfikacji tej tezy przeanalizowano miejskie, rynkowe układy lokacyjne w obszarze Kraków–Tarnów–Nowy Sącz: Bobowa, Bochnia, Brzesko, Wieliczka, Wojnicz, Tuchów i Tymbark. W większości z nich występują murowane kamienice bez podcieni, a więc zupełnie odmienny typ zabudowy. Nieliczne domy drewniane nie są budynkami podcieniowymi. Istnienie takiego detalu stwierdzono natomiast przy rynku czchowskim

Ratio between the “diamond” height and the column height varies between 1:2.4 do 1:3.2 and equals on average 1:2.77. Model column – 1:2.49.

“Diamond” proportions (base to height) vary between 1:1.53 and 1:7.15, and equal on average 1:5.78. Model column – 1:5.42.

As can be seen above, dimensions of the model column usually reach lower values because of its massive form (almost the largest cross section among all the analysed). It should serve not only a decorative function, but primarily the structural, load-bearing one.

Therefore, it is suggested that, firstly, future realisations should not exceed the extreme dimensions of analysed columns; secondly, they should be close to average proportions; and thirdly, their dimensions should be similar to the model column, if only possible.

Because of varying proportions it seems justifiable to leave some freedom for future designers, in contrast to the rigid requirements of precise dimensions.

Columns with other, untypical shapes have also attracted attention, such as e.g. in the residential house no 10 in the main square (where there is a cuboid widening in the middle of the column). However, such features usually occur once, so there is no basis for creating a designing principle here. It can be assumed that it must have been the imagination of local craftsmen, rather than an intended allusion to the existing style. Slightly marginal, yet significant information is the fact that typical for Lipnica buildings is a gable roof, jerkinhead or combination roof. It requires a separate architectonic analysis.

Also worth noticing is the fact that the Lipnica column usually supports the beam without additional supporting struts. Struts can be found in the house no 22 (also before demolition), 16, 12, in “Sołtysówka” and “Pilgrims House”. The two last objects were erected during the last ten years, so they are not traditional solutions. Therefore, one could claim that using struts in new realisations should not be encouraged, even if it is not an error.

SEARCHING FOR DETAIL IN OTHER LOCATIONS

As a result of the spatial analysis of Lipnica Murowana and its vicinity, it seemed highly likely that the “diamond”, i.e. the title arcade column, is a local architectonic detail, practically applied solely within the local area (once a town, since 1934 a village³).

In order to verify that assumption, urban, market-square foundation layouts in the Kraków–Tarnów–Nowy Sącz area were analysed: Bobowa, Bochnia, Brzesko, Wieliczka, Wojnicz, Tuchów and Tymbark – in the majority of those masonry houses without arcades can be found, and so a completely different type of buildings. Few wooden buildings are not arcade houses. Yet such a detail was found in the Czchow main market (app. 12 km to the east), where one can see 4 houses with columns resembling the form from Lipnica to

(ok. 12 km na wschód), gdzie wskazać można 4 domy o słupach w pewnym stopniu nawiązujących do formy lipnickiej, oraz w oddalonych ok. 40 km Ciężkowicach (również 4 domy) – wszystkie obiekty (tu odnieść należy się do poprzedniego akapitu) z mieczami.

Pewne podobieństwo zabudowy powinno występować w sąsiednim Nowym Wiśniczu, mieście rezydencjonalnym rodu Lubomirskich – wieloletnich starostów niegrodowych Lipnicy. Zasadnym wydaje się założenie regularnych kontaktów miasta magnackiego i pobliskiej (8 km), de facto dziedzicznej królewskiej. Jednak obecna zabudowa nie wykazuje takich śladów, analizie poddano zatem sześć szkiców Jana Matejki wykonanych przed wielkim pożarem Wiśnicza w 1863 roku, a przedstawiających domy przy rynku (m.in. „Domy drewniane w Wiśniczu w czasie deszczu”), oraz pięć rysunków Ludwika Łepkowskiego z 1857 roku, przedstawiających wiśnickie domy mieszczańskie. Na żadnym nie odnaleziono opisywanego słupa lipnickiego (choć zwraca uwagę daleko bardziej rozbudowana sztuka snycerska), stąd teza o wyjątkowości tego detalu i ograniczeniu go w zasadzie do obszaru Lipnicy Murowanej wydaje się być uprawdopodobniona. Z drugiej strony zastanawiać powinien ograniczony wpływ na zabudowę sąsiednich miejscowości – poza Lipnicą tylko wspomniane wyżej Ciężkowice i Czchów.

WYWIAD W TERENIE

Rozmowy przeprowadzone wśród miejscowych (lipnickich) cieśli i stolarzy przynoszą jednoznaczne wnioski, że źródeł omawianego detalu należy szukać wyłącznie w Lipnicy, a także, że właśnie „miejskość” Lipnicy miały owe słupy podkreślać. Jednoznaczne ustalenie powstania takiego detalu w rejonie wymaga przeprowadzenia poszerzonych badań w tym zakresie.

Wyniki wywiadów przedstawiają się następująco:

- stosowanie słupa lipnickiego jest świadomym, lokalnym zabiegiem zdobniczym,
- lokalizacja słupa – w sensie historycznym – występuje wyłącznie na terenie Lipnicy,
- okres powstania tego detalu jest niemożliwy do określenia, stosowany był „od zawsze”; nieznane są materiały źródłowe w tym zakresie,
- współczesne stosowanie „słupa lipnickiego” w innych miejscowościach (wspominano w zasadzie rejon ziemi tarnowskiej) jest sporadyczne i jeśli występuje, dotyczy realizacji prywatnych i zawsze jest świadomym nawiązaniem do zabudowy Lipnicy Murowanej (najczęściej na życzenie klienta),
- najważniejsze, tradycyjne proporcje mają słupy starożytnego budynku gminy (zlokalizowanego przy rynku) i to je należy brać za wzorzec do ewentualnego powielania (jak przeanalizowano powyżej).

W świetle powyższego zasadną jest hipoteza, iż omawiany słup lipnicki jest w swojej istocie detalem architektonicznym identyfikującym przestrzeń miejską Lipnicy Murowanej, powinien zatem być uwzględniany szczegółowo w zasadach ochrony konserwatorskiej.

a certain extent, and app. 40 km further in Ciężkowice (also 4 houses) – all the objects (refer to the previous paragraph here) with struts.

Some similarity should be found in the buildings in nearby Nowy Wiśnicz, the residential town of the Lubomirski family – starosts of Lipnica for many years. It seems logical to assume that there were regular contacts between a magnate town and the nearby (8 km), de facto hereditary royal estate. Since contemporary buildings reveal no such traces, sketches by Jan Matejko made before the great fire of Wiśnicz in the year 1863, depicting houses in the market square (e.g. “Wooden houses in Wiśnicz in the rain”), and five drawings by Ludwik Łepkowski from 1857, presenting houses of Wiśnicz townsmen were analysed. In none of them has the described Lipnica column been found (though attention is drawn to much more artistic woodcarving), hence the assumption about the uniqueness of that detail and its restriction to basically the area of Lipnica Murowana seems highly probable. On the other hand, the limited impact on buildings in neighbouring towns – besides Lipnica only the already mentioned Ciężkowice and Czchów – is rather puzzling.

FIELD INTERVIEWS

Interviews conducted with local (Lipnica) carpenters and joiners resulted in clear conclusions that sources of the discussed detail have to be sought only in Lipnica, and that it was the “urbanity” of Lipnica that was to be emphasized by those columns. Establishing explicit origins of creating such a detail in the region requires carrying out thorough research in this respect.

Results of interviews are as follows:

- application of the Lipnica column is a conscious, local manner of decorating,
- column location – in the historical sense – occurs exclusively in Lipnica,
- the period when the detail was created is impossible to determine, it has been used “since the dawn of time”. Source materials in this respect remain unknown,
- contemporary application of the “Lipnica column” in other towns (basically the Tarnow region was mentioned) is sporadic, if it occurs it is related to private realisations and is always a conscious allusion to buildings in Lipnica Murowana (most often required by the client),
- the most ideal, traditional proportions are represented in the columns of the old commune building (located by the main square) and they should be regarded as a model for possible copying (as analysed above).

In the light of the above, it seems logical to assume that the discussed column from Lipnica is actually an architectonic detail identifying the urban space of Lipnica Murowana and should, therefore, be taken into consideration in the regulations of conservation protection.

ZAKRES OCHRONY KONSERWATORSKIEJ

Polityka planistyczna gminy⁴ wspomina o słupie lipnickim wyłącznie hasłowo:

(...) w aspekcie architektonicznym – maksymalne zachowanie zabytkowej substancji, tj. form, materiałów i technologii, z dopuszczeniem ich zastąpienia identycznymi materiałami w przypadku udokumentowanych, nieodwracalnych zniszczeń; dotyczy to również detalu architektonicznego okien, drzwi, słupów, podcieni, dekoracji snycerskiej i ciesielskiej – w odniesieniu do budynków mieszkalnych oraz gospodarczych obowiązuje stosowanie drewnianych słupów frontowych (...)

Należy więc rozważyć wykonanie katalogu form budowlanych właściwych dla Lipnicy – określających gabaryty obiektów, proporcje, materiały, detal itd., co pozwoli z jednej strony opisać dotychczasowy (historyczny) styl zabudowy, z drugiej – zaproponować rozwiązania dla przyszłych realizacji.

PODSUMOWANIE

Przestrzeń Lipnicy Murowanej oraz jej walor architektoniczny stanowią niezwykle interesujący przykład zachowanego do dziś średniowiecznego założenia lokacyjnego. Troska i dbałość o jego zachowanie, podkreślenie i uwydatnienie powinna przyświecać właścicielom posesji, projektantom i władarzom gminy. Wydaje się być zasadnym ujęcie ww. badań, spostrzeżeń i wniosków w ramy przepisów lokalnych oraz wytycznych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, celem utrzymania wyjątkowego charakteru małomiasteczkowej zabudowy.

CONSERVATION PROTECTION

Planning policy of the commune⁴ mentions the Lipnica column in a very succinct way:

(...) in the architectonic aspect – maximum preservation of historic substance, i.e. forms, materials and technologies, with possible replacement using identic materials in case of documented, irreparable damage; it also includes architectonic details of windows, doors, columns, arcades, woodcarving and carpentry ornaments – in relation to residential and utility buildings it is obligatory to use wooden columns at the front (...)

Therefore, preparing a catalogue of building forms typical of Lipnica should be taken under consideration – determining dimensions of objects, proportions, materials, details etc., which would allow for, on the one hand, describing the former (historic) style of building, while on the other – suggesting solutions for future realisations.

SUMMARY

The space of Lipnica Murowana and its architectonic value constitute an extremely interesting example of a medieval foundation layout preserved till today. Attention and care about its preservation, emphasising and highlighting it should motivate property owners, designers and local authorities. It seems justifiable to enclose the above mentioned research, observations and conclusions in the local regulations and guidelines of the Voivodeship Monument Conservator, in order to maintain the unique character of the small-town buildings.

¹ Banach, J., Banach B., *Parafia w Lipnicy Murowanej*, Lipnica Murowana 2005.

² Reprodukacja w: Wiśniowski St., *Lipnica Murowana – Przewodnik historyczno-turystyczny*, Kraków 1988.

³ Ustawa z dnia 23 marca 1933 r. o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorjalnego (Dz.U. 1933 nr 35 poz. 294).

⁴ Uchwały nr XX.169.2012 i XI.110.2016 Rady Gminy Lipnica Murowana w sprawie zmiany Miejscowego Planu Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Lipnica Murowana.

Streszczenie

Cenny dla obszaru Lipnicy Murowanej detal architektoniczny, jakim jest słup podcieniowy, pozostaje elementem szerzej niezbadanym i nie jest traktowany jako obiekt związany z tradycją miejsca. Pojawiające się nowe realizacje nie nawiązują do gabarytów słupów już istniejących, wprowadzają zamiast tego nowe proporcje i tym samym w dyskretny sposób zacierają dotychczasowy styl zabudowy miejscowości.

Analiza zarówno historii, jak i geometrii słupów lipnickich wzbogacić może ogólną ochronę konserwatorską Lipnicy Murowanej.

Abstract

The arcade column, a valuable architectonic detail from Lipnica Murowana, remains an obscure element and is not treated as an object associated to the tradition of the place. Constantly appearing new realisations do not related to the dimensions of the already existing columns, instead introducing new proportions and thus discreetly blurring the previous local building style.

An analysis of both the history and geometry of Lipnica columns can enhance the overall conservation protection of Lipnica Murowana.